

ARİSTOTELES ORGANON'UNUN KİNDİ TASLAĞI*

Nicholas Rescher
çev. Nazım Hasırcı**

Giriş

Ünlü Arap kabilesi beni Kinde'ye mensup olan ve ismi Latince Alkindus veya Alkindus şeklinde yazılan el-Kindi (805-873) Basra'da¹ doğdu. Saf Arap ırkının yegâne önemli Arap filozofu olduğundan ona "Arapların filozofu"² unvanı verildi. Yaşadığı dönemde, Arapça konuşulan coğrafyada Yunan bilim ve felsefesinin bilgisi, neredeyse tamamen Süryani Hıristiyanlara özgü iken Kindi, Yunan çalışmalarında ciddi bir şekilde derinleşti. Üretken bir yazar olan Kindi çoğu doğa bilimleriyle ilgili sayısız bilimsel eser yazdı – yaklaşık 300 eser olduğu belirtilmektedir: (Bu bilimler) matematik (müzik dahil), fizik (özellikle optik), coğrafya, tıp ve diğerleridir. Bunun yanında Kindi, Yunanca çalışmaların Arapçaya tercümesinde sponsor ve hami olarak ilme dolaylı bir katkı yaptı.

Bu çalışmadaki tek ilgilimiz, bir mantıkçı daha doğrusu bir mantık öğrencisi olan Kindi ile ilgili olacaktır. Çünkü o, halefi Farabî'nin aksine mantıkta uzman değildi. Onun ansiklopedik yaklaşımı Yunan bilim ve felsefesinin tamamını kapsamaktaydı. Mantığa ilgisi, mantığın Yunan felsefi-bilimsel ilminin yalnızca ayrılmaz bir parçası değil aynı zamanda temel bir dalı olduğu gerçeğinin bir sonucundan dolayı aslında ikincil durumdaydı.

Arapça biyo-bibliyografik kaynaklardan³ Kindi'nin, hem Aristoteles Organon'unun bütün bölümlerine hem de Porphyrios'un *İsagoci*'sine şerhler

* Nicholas Rescher, "Al-Kindi's sketch of Aristotle's Organon", *Studies in the History of Arabic Logic*, University of Pittsburgh Press, 1963, ss. 28-38.

** Doç. Dr., DÜ İlahiyat Fakültesi Öğretim Üyesi (nhasrc@hotmail.com)

1 Bazı kaynaklarda Kindi'nin doğum ve ölümünün (796(801)-870) olduğu ve Kufe'de doğduğu ifade edilmektedir. Bkz. Mahmut Kaya, *Kindi Felsefi Risâleler*, (Kindi'nin Hayatı), İstanbul 1994, ss. IX-XII. (Türkçeye çev.)

2 Kindi'nin temel çalışmaları ve ((konuyla ilgili)) özellikle FlügelNagy ve Guidi- Walzer'in önemli çalışmaları, bu bölümün sonundaki Bibliyografyada listelenmiştir. Aynı zamanda şunlar da kaynak gösterilebilir: C. Brockelmann, *Geschichte der Arabischen Litteratur*, I, 209-210; ve Ek I, 372-374; *İslam Ansiklopedisi*, II, 1021, (L. Massignon); G. Sharton, *Introduction to the History of Science*, I (Baltimore 1927), 559-560; ve Ueberweg-Geyer, *Grundridd der Geschichte der Philosophie*, II (Berlin 1928), 303-304 ve 720.

3 Bu veriler daha önce Flügel (1857)'de ortaya kondu. Bunun referansları için metnin sonundaki Bibliyografya'ya bakınız.

yazdığını veya daha doğru bir olasılıkla özetler yazdığını ve Aphrodisiaslı İskender'in *Poetica ve Rhetorica* üzerine yorumlarını şerh ettiğini de öğrenmekteyiz. Eğer durumu tartışmaya açık olan İbn Mukaffa'yı⁴ göz ardı edebilirsek, bu durum Kindi'yi Arapçada mantık konuları hakkında mütercim değil *ilk yazar* yapar. Kindi'nin mantık çalışmalarının hiç birinin günümüze kadar gelememesi, mantık tarihi öğrencileri için üzücü bir durumdur.

Bu kaybı gözönüne alınca, Kindi'nin Arapça "Aristoteles'in Kitaplarının Sayısı ve Felsefe Tahsilinde Onlara Duyulan İhtiyaç" başlığını taşıyan (ve) M. Guidi ve R. Walzer tarafından 1940'ta⁵ yayınlanan bir çalışmasına sahip olmamız bir parça iyi şanstır. Bu çalışma, *mevcut en eski Arapça mantık metni*⁶ olarak Aristoteles Organon'unun yaklaşık üçte birini açıklayan bir taslak (sketch) içerir. Kindi'nin bu dikkate değer risalesi, temel mantıksal içerik ile çok az ilgili olsa da o, hem mantık tarihi için hem de entelektüel geleneğin araştırmacıları için önemli bir değere sahiptir. Aristoteles'in çalışmalarına yönelik bu index ve kılavuz kombinasyonu, görüldüğü kadarıyla, 850-950 dönemi Arap filozoflarının standart üretimi olmuştur. Örneğin biz, Farabi (873-950)'nin Aristoteles'in her bir eserindeki maksatlar (konular) hakkında "*Kitab fi Ağrâz Aristutalis fi Külli Vâhid min Kütübihî*" adlı bir risale yazdığını biliyoruz.⁷

Buradaki amacım Kindi'nin Arapça eserini İngilizceye tercüme etmenin yanında, Kindi'nin görüşlerinin hem temeli ve yapısı hem de Arap mantık tarihi açısından önemi ile ilgili bazı tartışmaları sunmaktır.

İlk husus Kindi'nin, mantığın ilimler içerisindeki yeri düşüncesidir. O İskenderiye Helenistik Aristoteles'çilik geleneğini izleyerek, bilimleri şu şekil-

4 Mantık çalışmalarının Arapça menşininin, Farsça "Beydaba'nın Fablleri" olan *Kelile ve Dimne*'nin ünlü mütercimi Ebu Amr Abdullah ibn El-Mukaffa(öl. 759)'ya atfedilmesi, çeşitli sebeplerden dolayı oldukça zordur. Bu tür çalışmalar birçok otorite tarafından daha sonraki biyo-bibliyografik eserlerin hayal ürünü kabul edilerek reddedildi. Bununla birlikte Paul Kraus, bu mantıkçının, meşhur yazarın bilinmeyen oğlu Muhammed ibn Abdallah ibn el-Mukaffa (öl. 800) olduğunu ve onun Süryani kaynaklara dayanarak mantığın "dört kitabı"na kısa özetler yazdığını (büyük bir ihtimalle tercüme ettiğini veya en azından tercüme edilmesine sebep olduğunu) 1934'de ikna edici bir şekilde ileri sürdü. ("Zu ibn el-Mukaffa") *Rivista delgi Studi Orientali*, cilt. 14 (1934), ss. 1-20.

5 Guidi-Walzer (1940), İtalyanca tercümesiyle metnimizin *ana baskısı* (*editio princeps*) verir. Bu Arapça metin *Ebu Ridah* (1950)'ta da yazılmıştır.

6 Bu ifadeyi biraz açmak gerekiyor. Aristoteles'in mantık metinlerinin "eski" Arapça tercümesinden -Huneyn ibn İshak ve arkadaşlarından önce - iki numune kalmıştır: bunlar "Theodore"nin *Birinci Analitikler* tercümesi ve Abdu'l-Mesih İbn Naima el-Hımsi'nin *Sofistik Deliller* tercümesidir. Fakat kalan iki versiyonun durumu da Huneyn okulunda "modernize edilmiştir". Bkz. R. Walzer "New Light on the Arabic Translations of Aristotle" *Oriens*, cilt 6, (1953), ss. 91-142.

7 Bkz. Ahmet Ateş'in Farabi Bibliyografyası, (ed) Hilmi Ziya Ülken *Farabi Tetkikleri* (İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınlarından: 468) İstanbul 1950, s. 113.

de düzenler: matematik -ve- mantık, fizik, metafizik ve ilahiyat. Mantık (ve matematik) bütün bilimsel incelemeler için bir giriş olarak görülür ve diğer disiplinler madde ile azalan ilişkilerine göre sıralanırlar. Bu sıralama, Aristoteles'in, *Metafizik*'in Eta kitabının giriş bölümüne bizzat koyduğu görüşlerini izlemektedir. Fakat Kindi ve onun İskenderiyeli selefleri, sadece bilimlerin teorik sıralaması açısından değil, aynı zamanda felsefi-bilimsel çalışmaların programı için bu disiplinlerin öğretim sırasını göstermesi açısından da Aristoteles'(düzeni)in ötesine geçtiler. Bir yandan bilimsel konuların sistematik düzeni ile diğer yandan çalışma programındaki öğretim (didaktik) düzeni arasındaki tam paralellik, Kindi (ve İskenderiyeliler) tarafından mantık Organon'unun her bir müstakil kitabına bile uygulandı.

Helenistik modelleri takiben Kindi, Aristoteles Organon'unun bölümlerini, mantığın farklı disiplinlere ayrılarak düzenlenmesini yansıtır şekilde, müstakil kitaplar gibi görmüştür. Her biri ayrı bir Aristoteles eserine denk gelen mantığın sekiz bölüme ayrılması düşüncesi, Helenistik-Süryani-Arap standardının sonucudur:

	<i>Alan</i>	<i>Standart Arap Düşüncesinde Konu</i>	<i>Kindi'ye Göre Konu</i>	<i>Aristoteles'in Temel Eseri</i>
1	Kategoriler	Kategoriler (<i>el-makulat</i>)	Kategoriler (<i>el-makulat</i>)	Categorise
2	Önergeler	Yorum (<i>el-ibare</i>)	Yorum (<i>el-tefsir</i>)	De Interpretatione
3	I.Analitıklar	Kıyas (<i>el-kıyas</i>)	Döndürme (<i>el-aks</i>)	Analytica Priora ⁸
4	II.Analitıklar	Kanıtlama (<i>el-burhan</i>)	Apaçık kılma (<i>el-izah</i>) ⁹	Analytica Posteriora
5	Topikler	Münazara (<i>el-cedel</i>)	Diyalektik akıl yürütme (<i>cedeliyye</i>)	Topika
6	Sofistik Deliller	Çürütme (<i>el-muğalata</i>)	Çürütme (<i>el-muğalata</i>)	Sophistici Elenchi
7	Retorik	Retorik (<i>el-hitabe</i>)	İkna etme (<i>el-belağa</i>)	Rhetorica
8	Poetik	Şiir (<i>eş-şi'r</i>)	Şiir (<i>eş-şi'r</i>)	Poetica

8 Kindi'nin zamanında Süryaniler ve Araplar, *Birinci Analitikler* incelemesini başından yedinci bölümüne yani kategorik kıyas konusunun sonuna kadar sınırladılar. Bu durum ve sebepleri hakkında bkz. Max Meyerhof, "Von Alexandrian Narh Bağdad" *Sitzungsberichte der Preussischen Akademie der Wissenschaften* (Philosophisch Historische Klasse), cilt 23, (1930) ss., 389-429.

9 Bu terimler açıkça 9. yüzyıldaki kullanımla çok yakın bir şekilde irtibatlandırılmıştır. Bu hususta biz, matematikçi Ebu Said Câbir ibn İbrahim el-Şabi'nin(günümüzde mevcut olan) *İzahu'l-Burhan* başlıklı bir kitap yazdığını biliyoruz. Bkz. H. Suter, *die Mathematiker und Astronomen der Araber und ihre Werke*; Leibzig, 1900, s. 69, (no 162).

Retorik ve Poetik'i Organona ekleme hususunda Süryani ve Arap geleneği, Simplicus (öl.533)'a kadar giden bir uygulamayı izler. Helen-Süryani-Arap uygulamasında, Porphyrios'un *İsagoci*'sine dayanan "Giriş"i temel metinmiş gibi mantığın ayrı bir alanı olarak bu listenin başına koymak da bir gelenektir. Kindi, Aristoteles'in eserlerinin dökümünü yaparken bu eseri, doğal olarak, dışarıda tuttu. Onun meseleyi ele alışından, Kindi için, bir bütün olarak mantığın temel amacının, kıyasi ispatları I Analitikler ve II Analitiklerin *burhani* ispatlarından, azalan güçleri oranında daha zayıf olanlarına doğru bir seyir izlemek ve daha sıklıkla Topiklerin güvenilir *diyalektik* akıl yürütmelerinden Sofistiklerde incelenen yanıltıcı ve çürük akıl yürütmelere doğru ele almak olduğu açıkça anlaşılmaktadır. Kindi'nin Retorik ve Poetik'i bu şemaya nasıl yerleştirdiği ve hatta yerleştirip yerleştirmedeği açık değildir. Onun bu eserleri ele alış en iyi ifadeyle baştan savmadır.

Kindi'nin mantığın çeşitli alanlarındaki konuları ele alırken, Huneyn bin İshak ve onun genç arkadaşlarının çevirilerinden sonra standartlaşacak olandan daha basit/ilkel bir Arapçayı yansıtan bir terminolojiyi, ara sıra, (yani 2, 3, 4 ve 7'ci konulara ilişkin olarak) kullandığını da vurgulamak gerekir. Bununla birlikte Kindi'nin yaklaşımının ve terminolojisinin çoğunlukla neredeyse her yerde, mantığın teknik terminolojisinin olağan Arapçadaki kullanımıyla uyuşması da dikkate değerdir. (Bazı istisnalar dipnotlarımızda belirtilmiştir.)

Kindi'nin eserinin ilginç özelliklerinden biri, "Analitikler"i (*Birinci Analitikler* 1-7 boyunca, yani kategorik kıyas konusunun sonuna kadar) "kıyas"la değil "öncüllerin döndürmesiyle" ilgili şekilde göstermesidir.¹⁰ Onun konuyu ele alış açıkça gösteriyor ki, Kindi, Analitiklerin temel konusunun bizzat kıyas kavramının kendisi olmadığını, fakat kıyasi çıkarımların-çoğunlukla döndürme yoluyla- kıyasın birinci şekline indirgenebilirliği olduğunu düşünmekteydi.

Kindi'nin yazdığı risalelerde mantığın teknik terimlerini kullanmaya çalıştığını gözlemlemek ilgi çekicidir. Bir risalesinin başlığında teknik anlamda "kemiyet" terimini kullanması bunun bir örneğidir. Onun aynı işi göreceğ bazı eş anlamlı teknik olmayan terimlere karşı, "tür" (nev) terimini tercih etmesi de, diğer bir örnektir.

Kindi'nin taslağının dikkat çekici özelliği çok kabataslak olmasıdır. O sadece Aristoteles Organon'unun ilk üç kitabında -*Kategoriler, Önergeler ve Birinci Analitikler*-kitabın başlığının anlamını açıklamanın ötesine geçip içeriğe ilişkin bir bilgi vermektedir. Kindi'nin, bütün Organon incelemesinin yarı-

¹⁰ Burada terminolojik bir ilkelik/basitlik de ortaya çıkmaktadır -Kindi kıyasın iki öncülüne "baş" re's demektedir.

sından fazlası dikkat çekici bir şekilde ilk üç kitaba hasredilmiştir. Diğer çalışmaların tamamı en basit ve en özet şekliyle verilmiş, ancak bunlar belli bir genişlikte ele alınmış ve bazılarının içerikleri ana hatlarıyla belirtilmiştir. Kindi'nin söz konusu edilen eseri yazdığı dönemde, Arapçada Organon serisinden sadece "dört mantık kitabının" yani *Kategoriler*, *Önermeler*, *Birinci Analitikler* (1-7) ve başa konulan Porphyrios'un *İsagoci*'sinin var olduğu ve onun ((bu kitapları)) tercüme etmeye veya özetlemeye giriştiği bana oldukça muhtemel gözükmektedir.¹¹

Şimdi girişimizi burada sonlandıralım ve Kindi'nin metnini sunmaya başlayalım.

I. Aristoteles Organon'unun Kindi Taslağı

[391: II] ¹² Aristoteles'in kitapları, onlar vasıtasıyla filozof olabilmesi için, ((bu kitapların)) hem düzeni hem de sıralamasını bilmeye muhtaç olan öğrenciye yardım olarak, belli bir düzen içerisinde tertip edilmiştir. Hazırlık bilimlerinden sonra dört tür kitap vardır:

1) Mantıkla ilgili olan "sekiz seri"¹³

2) Fizik

3) Fizik için gerekli olmayanlar, doğası gereği cisme muhtaç olandan farklı olanlar; onlar ilişki türlerinden biriyle bağlantılı olarak cisimlerle birlikte bulunur.

4) Maddeye muhtaç olmayan ve hiçbir şekilde onlarla bağlantılı olmayanlar.

Mantık kitaplarına gelince, onlar sekizdir.¹⁴

(I) Birincisine *Kategoriler* denir ve benim özne ve yüklem ile kastettiğim kategorileri ele alır. Özneye, cevher denilir ve yüklem ise bir özneye yüklenildiğinde ilintisel olarak adlandırılır, fakat cevhere isim ve tanım atfedilemez.

"Yüklem" iki şekilde olabilir:

11 Aristoteles'in Organon kitaplarının -belki de Kindi'den alınan- çok benzer bir özeti, İbn Vadih el-Yakubi (öl. 900)'yle evrensel tarih incelemesinde verilmiştir. Almanca versiyonuna bkz. M. Klamroth "Über die Auszüge aus griechischen Schriftstellern bei al-Ya'qubi," *Zeitschrift der Deutschen Morgenländischen Gesellschaft*, cilt. 41, (1887), 465 vd. (bkz. ss. 422-427).

12 Ben Guidi-Walzer (1940)'in basılı metninin ilgili sayfalarına işaret ediyorum.

13 Metin yanlışlıkla "dört seri" şeklinde okunmuştur.

14 Krş. Aristoteles *Metafizik*, 1026a 13 ve 1069a 30. Esas olarak ilimlerin sıralanmasının aynısı, (1) Hazırlık (yani Gramer ve Matematik), (2) Mantık, (3) Fizik (Müzik de dâhil), (5) Metafizik, (6) İlahiyat İlimlerin Arapça tertibine gelince, o ansiklopedik Arap felsefesinde Mantık, Fizik ve Metafizik olmak üzere üçe ayrılır.

İlki, yüklem kendi doğası ve tanımıyla özneye yüklenmesidir. Mesela canlılık insana aittir. Çünkü “insan” canlı varlık diye isimlendirilir. ((Bu) tanım yoluyla tanımlamadır. “Canlı, his sahibi (hassas) ve hareketli bir cevherdir” şeklindeki tanım, canlıyı kendisinden farklı şeylerden ayırt etmek içindir. Aynı şekilde niteliğin/keyfiyetin beyazlığa ait olduğu [yani yüklediği] söylenir. Çünkü nitelik beyazlığa aittir ve onun hakkında söylenendir. Bu beyaz şey [nitelikte] şu beyaz şeye benzer ve bu beyaz şey [nitelikte] şu beyaz şeye benzemez; [çünkü] bu renk tonu şu renk tonuna benzer, fakat bu renk tonu şu renk tonuna benzemez. İşte niteliğin, türüne göre kategoriye verdiği şey budur; birşeyin niteliği türlerin niteliğine göre ona ismi ve tanımıyla yüklenendir.

İkinci olarak, bu iki tip yüklemden diğerine gelince, o tek anlamlılık ile değil tekbiçimlilik yoluyla yüklem olarak adlandırılır. O ne bir isme ne de tanıma götürür. Böylece beyaz (tekbiçimli anlamda) beyaza yüklenir –beyaz cismi kastediyorum. [392] Çünkü beyaz –beyaz ismini kastediyorum- beyazdan farklıdır; O, belli bir somut beyaz şey¹⁵ değildir. Beyaz görmeyi engelleyen bir renktir. Fakat bu beyaz –beyaz cismi kastediyorum-görmeyi engelleyen bir renk değildir. Çünkü beyazın tanımı [bir cisme]verilemez ve beyaz ismi de özel somut bir şeye verilemez, aksine beyaz [yani renk], beyaz şeylerden ayrıldığında (soyutlandığında) ondan ayrı olur (soyutlanır).¹⁶

Yükleme yüklenen kategorilere yani cevhere arazlar/ilintiseller olarak yüklenen kategoriler dokuzdur: nicelik, nitelik, görelilik, yer, zaman, etki, edilgi, sahip olma, hal yani bir şeyin durumu.¹⁷

(II) Mantık kitaplarının ikincisine “yorum üzerine” anlamına gelen *Peri Hermenias* (Bâri Yârmâniyâs: De Interpretatione) denir. Kategorilerde söylenen ve bir nesne ve sıfat hakkındaki önermelerin varlığına ilişkin konuların yorumlanması anlamına gelir. ((Önerme ile)), özne ve yüklemden oluşan [ifadeleri] kastediyorum.

(III) Mantık kitaplarının üçüncüsüne, öncüllerin “döndürülmesi”¹⁸ anlamında *Birinci Analitikler* (*Analituka [el-Ûlla]*) denilir.

15 Ben *ayn*’ı (özel somut şey) Ebu Rida’nın okuduğu şekilde okumaktayım. Bu kelimeyi ilk Arap mütercimler Yunanca *tode ti* olan “cevher”in anlamını ifade etmek için kullandılar. Bu ifade için bkz. Muhammed ibn Ahmed el-Harazmi, *Miftahu’l-Ullûm* (G. Van Vloten, *Liber Maftâih al-Ullûm*, Lagduni-Batavorum, 1895, baskısı içerisinde, s. 143).

16 Arapça “şakka” kelimesi, Aristotelesçilik ve benzerlerindeki “choristas” ifadesini karşılamak için kullanılır.

17 Not: Bu risalede “Kategoriler” kitabına ayırdığı alan, Organon’un diğer kitaplarına ayırdığı alandan daha geniştir.

18 Ben *el-aks min el-re’s*’i “öncüllerin döndürülmesi” şeklinde açıklıyorum. Guidi- Walzer’in Yorumu -yani Kindi Yunanca *analyein* kelimesini *ana* (Arapça. *min el-re’s?*) ve *lyein* (Arapça:

(IV) Mantık kitaplarının dördüncüsüne *İkinci Analitikler* (*Analutika es-Saniye*) denilir ve o “kesinleştirmek” anlamında *Apodictica* (*Afudiktika*) ismiyle de meşhur olmuştur.

(V) Mantık kitaplarının beşincisine söz yerleri anlamına gelen “yerler” manasında *Topikler* (*Tûbika*) denilir.

(VI) Mantık kitaplarının altıncısına “Sofistlerle ilgili” anlamında *Sofistikler* (*Sûfistika*) denilir, “Sofist” keyfi hareket eden kimse demektir.

(VII) Mantık kitaplarının yedincisine “ikna edici konuşma” anlamında *Hitabet* (*Riturika*) denilir.

(VIII) Mantık kitaplarının sekizincisine “şiir sanatı” anlamında *Şiir* (*Buyutika*) denilir.

Bunlar sekiz mantık kitabının sayısını oluşturur.

[399: IX] Sonuç olarak biz şunu söyleyebiliriz: Aristoteles’in özetlediğimiz kitaplarının konularına gelince, onların birincisi, *Kategoriler*’i kastediyorum, on yalın söz (kategoriler) hakkında bir araştırmadır. Biz (yukarıda), onların birinin diğerinden nasıl ayırt edildiğini ve neyi kapsadığını, hepsinde ortak/genel olanın ne olduğunu ve her birinin hangi kendine özgü niteliklere (special) sahip olduğunu tek tek açıkladık.

[Bu kitabın üç konusu vardır.] *Birincisi* açıklama ve tanımlamada en temel olan şeylerin belirlenmesidir. Bunlar cevher olarak özne ve cevher olarak yüklemidir. Özne olarak cevher, içinde başka bir cevher bulundurmazdır, içinde yalnızca arazları bulundurabilir; çünkü eğer araz özne olursa, (başka) bir araz da onun yüklemi olabilir -onun hakkında söyleneni kastediyorum. [Bu hususlar şöyle] açıklanır; [birinci] cevher duyulur (hassas) olandır ve ikinci [cevher] duyulur olmayandır, fakat duyulur olana [400] yüklenendir; [birincil] arazlar duyulur olandır ve ikincil arazlar duyulur olmayandır fakat duyulur olana yüklenendir.

Orta (yani ikinci) [konu], onların genel özelliklerini, özel yapılarını [göstererek] ve tanımlayarak on tekilin (yani kategorilerin) açıklanmasıdır.

Son (yani üçüncü) [konu], bu on kategorinin çoğunda “öncelik” [Yunanca *to proteron*], hareket (motion) ve birliktelik [yani zamandaşlık, Yunanca *to hama*] gibi, var olan konularla ilgili şeyler yer almaktadır.

Önermeler (*Peri Hermeinas*) denilen ikinci kitabın konusu yorumla ilgilidir. O, olumlu ya da olumsuz ve bunlarla ilişkili “önermeleri” (ahbâr)¹⁹ içe-

aks) şeklinde ayırıp çözerek, bu kelime üzerinde oynamıştır- bana gülünç ve mantıksız gelmektedir.

19 Ben *ahbâr* kelmesini, Yunanca *Logos apophantikos* yani önermenin Arapça tam bir karşılığı anlamında, “report” olarak tercüme ettim.

ren bilimsel kıyasların yani “yüklemler kesin kıyas/teliflerin”ların (câmah-union)²⁰ öncülleri olarak iş gören önermelerin yorumlarından söz etmektedir.

[Bu kitabın] ilk bölümü, bir önermenin isim ve yüklemden nasıl oluştuğunu ve bir beyan/görüş ileri sürme (assertoric) ifadesi ile bir haber ifadesinin ne olduğunu açıklar.**21

Sonraki [bölüm], bizim “Sait yazıyor” dediğimizdeki gibi bir isim ve yüklem birleştirilmesinden meydana gelen önermelerle ilgilidir. Devamında bu konuda söylenenleri açıklar(yu’radu).

Sonraki [bölüm], bizim “Said bu gün yazıyor” dediğimizde isim, fiil ve mesela zaman gibi üçüncü bir (unsurun) ilave edilmesiyle meydana gelen önermeleri ele alır; devamında bu konuda söylenenleri açıklar.

Sonraki [bölüm] bizim “Güneş ışığı bugün sıcak ve yakıyor”²² dediğimizdeki gibi isim, fiil, üçüncü ve dördüncü bir unsurun eklenmesinden meydana gelen önermeyi ele alır; devamında bu konuda söylenenleri açıklar.

Sonraki [bölüm]ne tür önermelerin doğal karşıtlıkta en güçlü olduğu hakkındaki bir araştırmadır. ((Bu)) bir olumlunun kendi olumsuzuna veya bir olumlunun başka bir olumluya karşıt (olup olmadığıdır).

(Birinci) *Analitikler* denilen üçüncü kitabın konusu, ne, niçin ve nasıl olduğunu [izah ederek] “öncüllerin”²³ “telif”inin açıklanmasına [hasredilmiştir]. “Öncüllerin” “telifi”, (asıl) sözde ((büyük öncülde)) açıkça gözükmeyen fakat bu sözün dışında da olmayan başka bir şeyle belirlenmesi [yoluyla] çeşitli şeylerin ileri sürüldüğü bir sözdür. Şimdi [401] tam bir telif yapılabilmesi için bir terimi müşterek olan en az iki önerme gerekir; onların [öncüllerin] ikisi aracılığıyla, iki öncülde de açıkça bulunmayan fakat onlarla ilişkisiz de

20 Benim (İngilizceye) “union” şeklinde tercüme ettiğim bu kelime yani *câmah* (telifler), Yunancadaki *symploké*’nin Arapça karşılığıdır. *Symploké* bir kıyasın iki öncül ve sonucunu oluşturacak şekilde, kendi terimlerini uygun bir biçimde kapsayarak sıralanan üç kategorik önermenin ilişkisini göstermesi için Afrodisiaslı İskender tarafından konmuştur.

21 Kindi’nin metninde “harf, kavil ve tasrif” kelimeleri bulunmaktadır. Rescher “harf”i “yüklem” (verb) şeklinde okurken, “kavil”i atlamakta, “tasrif”i ise olumsal cümle (assertoric statement) şeklinde okumaktadır. (Türkçeye çev.)

22 Rescher bu cümleyi İngilizceye “Sunlight is hot today and penetrating” (Güneş ışığı bu gün sıcak ve yakıyor) şeklinde ifade etmektedir. Bu metni Arapçaya tercüme eden mütercim Rescher’in bu cümleyi yanlış anladığını belirtiyor. Arapça metinde “Ateş zorunlu olarak sıcaktır” ifadesi geçmektedir. Bu ifade mantıkta üç modal önermeden biridir. Ancak verilen örnekler aynı olmadığı gibi Arapça önermede dört değil üç unsur bulunmaktadır. (Türkçeye çev.)

23 “Öncül” (premiss) olarak tercüme ettiğim bu kelime *mursileh*’tir. Metnimizde (bir defa) kullanılan öncül daha sonra kullanılan *mukaddime*’nin tam karşılığıdır.

olmayan, yani iki öncülün terimlerinin terkibinden farklı olmayan bir sonuca ulaşılır.

“Telif”, “öncüllerin” (iki öncülün) üç tür terkihiyle gerçekleşir: (1) Müşterek [yani orta] terim iki öncülden birinin öznesi diğerinin de yüklemi olduğunda, (2) o [yani orta terim] her iki öncülde de yüklem olduğunda ve (3) o her iki öncülde de özne olduğunda. Böylece burada üç tür “telif” meydana gelir: (I) Daima geçerli ve apaçık telifler -bunlar *burhani* (teliflerdir); (II) Birleşmede (telifi) (*makrûn-union*)²⁴ geçerli olan ancak doğru ya da yanlış olabilen telifler, bunlar *cedeli*’dirler; (III) daima geçersiz olan telifler, bunlar *sofistiki* [“teliflerdir”].

Analitikler’in konusu bu üç tür teliften biri yani, “öncüllerin” [burhani] “telifi”dir. Onun konusu ilk olarak burhani, ikinci olarak tali konuları keşfetmek amacıyla “öncüllerin” telifini” araştırmaktır. Böylece o ilk olarak bir “telif”in nerelerde meydana geldiğini inceler. Sonra [ikinci olarak] “teliflerin” birbiriyle nasıl bir araya geldiğini araştırır. Sonra [üçüncü olarak] açıklığa kavuşturan [yani sonuç veren] onlardaki hakikati doğası gereği veren kaç tür (“telifin”) var olduğu ve yapılan bir “hareket”le -döndürme veya böyle bir hali kastediyorum- nasıl doğrulanabildiğini araştırır. Sonra [dördüncü olarak] o öncüllerin takdimini/ortaya konuşunu (araştırır). Ve [beşincisi] o ikinci ve üçüncü tür (*species-nev*) “teliflerin” birinci tür ile ilişkisini (araştırır); bu nedenle bu kitaba “parçalara ayıran anlamında *analitikler* denir. Sonra [altıncısı] o (genel olarak) “telifler” ve onlarla bağlantılı konuları inceler.

Apodiktika (*İkinci Analitikler*) yani “apaçık kılmak” denilen dördüncü kitabın konusu, (kesin) sonuç veren “telifler”i -kesin kanıt verenleri kastediyorum- bu nedir, nasıldır, nasıl kullanılır ve onların kurulması için nelere ihtiyaç vardır (gibi hususları) araştırmaktır. Sonra o eğer akıl ve duyuda apaçık sabit bulunan (bir sonuca) götürecek ise, bir burhan için gerekli olan, ilk prensipleri ele alır.

Topikler denilen beşinci kitabın konusu, *cedeli* “telifler” ve “yerler”dir. Kendilerinin dışında olan bir zorunluluk vasıtasıyla zorunlu olan konuşma “telifleri” ve “yerleri” ve bu şekil ve nedenlerle ortaya çıkan yanlışları araştırır. Ve [aynı zamanda bu kitap] tanımın ve “beş tümel”in (*esma*) -yani: cins, tür, ayırım, hassa ve ilinti- açıklamasını verir.

24 Arapça *k-r-n* kökünden “birleştiren” (connecting) şeklinde ifade ettiğim bu kelime, *makrûn*= Yunanca *zyzygia*’dan alınmıştır. O, bir kıyasın öncülleri olarak diğer terimlerle birlikte hizmet edebilmesi için tümel bir terimle birleştirilen iki kategorik önermenin ilişkisini göstermek için Afrodisiyalı İskender’in teknik bir buluşudur.

Sofistikler (sofistikî) denilen altıncı kitabın konusu, bir “telifi” oluşturan öncüllerin gerekli kıyas şartlarını²⁵ taşımadan oluşturduğu “telifler”de yapılan yanlışları araştırmaktır. [Bu kitabın] birinci [bölümü] yanlışın nasıl ortaya çıktığını inceler; sonraki [yani ikinci bölümü] bu şekilde meydana gelen yanlışlardan korunmayı araştırır.

Retorika yani “belağî” denilen yedinci kitabın konusu, üç tür ikna etmeyi yani mahkemede, [402] toplantıda ve kaside içerisinde övme ve yermeyi incelemektir.

Poetika yani şiir denilen sekizinci kitabın konusu, Şiir sanatı ve komedi, trajedi, hiciv ve diğer şiir türlerinin her birinde kullanılan vezni araştırmaktır.

Kaynaklar

Flügel (1857), Gustav Flügel, “Al-Kindi: Gennat ‘Der Philosop der Araber’.” *Abhandlungen für die Kunde des Morgenlandes*, cilt. I (1857), ss. 1-54 (ayrı ayrı numaralanmış) [S. 20 vd. Arapça biyo-bibliyografik kaynaklardan elde edilen Kindi’nin mantığa ait bazı konuları içeren yazılarının özel bir listesi bulunur. Verilen bölümün konusu hakkındaki inceleme, Flügel’in listesinde beşinci maddedir.]

Nagy (1895), Albino Nagy, “Sulle opere di Ja’qub ben Ishaq al-Kindi” *REndiconti della Reale dei Lincei* (classic di scienze morali, storiche e filologiche) cilt. 4 (1895), ss. 157-170.[Kindi’nin çalışmalarının listesini verir.]

Nagy (1897), Albino Nagy, “Die Philosophischen Abhandlungendes Ja’qub ben Ishaq al-Kindi.” *Beitröge zur Geschihte der Philosophiedes Millallers*, cilt. 12, no 5, 1897 [ss. 41-64 Nagy yanlış bir şekilde Kindi’ye atfederek Orta Çağ Arapçasından tercüme ettiği *Liber introductorious in artem logicae demonstrationis* (isimli) Latince bir mantık çalışma metnini verir. Bu çalışmanın atfı için bakınız H.G. Farmer, Ek II, *Al-Farabi’s Arabic-Latin Writtings on Music* (Glasgow, 1934).]

De Boer (1900). T.J. de Boer, “Zu Kindi und seiner Schule” *Archiv für Geshichte der Philosophie*, cilt. 13 (1900) ss. 153-178. [Faydalı bir çalışma, fakat mantığa sadece geçiş olarak değinilmiş.]

Ritter (1932). Helmut Ritter, “Schriften Ja’qub ben Ishaq al-Kindi’s in Stambuler Bibliotheken.” *Archiv Orientabi*, cilt 4 (1932), ss. 363-372. [Aydınlatıcı fakat özel olarak mantık çalışmalarına ışık tutucu değil.]

Guidi- Walzer (1940) Michelengo Guidi ve Richard Walzer. “Studi su al-Kindi: I- Uno scritto introduttivo allo studio di Aristotele.” *Aui della Reale Accademia dei*

25 Ben Ebu Rida’yı takiben *şerâit*= şartlar (conditions) şeklinde okudum.

Lincei; Memorie della classe di scienze morali, storiche e filoloiche; sayı 6, cilt 6, fasikül 5 (Roma 1940) ss. 375-390.

Ebu Ridah (1950-1953) Muhammed Abdu'l-Hadi ebu Ridah (editör). *Resail el-Kindi el-Felsefiyye*, İki cilt (Kahire: 1950, 1953)[Kindi'nin kaybolmamış çalışmalarının bir koleksiyonu. Sadece Arapça metin.]

Stern (1959) "Notes on al-Kindi's Treatise on Definitious" *Journal of the Royal Asiatic Society*, 1959, [Bu çalışmamantıkla ilgili kategorilerin birkaç tanımından başka hiçbir şey içermez.]